

УДК 316.013

Соціально-екологічні ризики як предмет соціологічного аналізу

А.Г. ЖЕРДЕЦЬКА

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна,
E-mail: anastasia.zherdetskaya@gmail.com

Авторське резюме

Наукова стаття присвячена соціальній екології як галузі соціологічного знання. В ній розглянуто питання взаємозв'язку та взаємовпливу соціального і природного середовищ у сучасному суспільстві, особливості соціально-екологічної сфери в Україні та світі і її ключові проблеми.

Основна увага приділяється питанню соціально-екологічних ризиків у соціології. У статті представлено аналіз існуючих у зарубіжній та вітчизняній науці визначень поняття «ризик» та його класифікація, розкрито взаємозв'язок понять «ризик», «соціального ризику» та «соціально-екологічного ризику». Крім того, у статті наведено класифікацію соціально-екологічних ризиків, а також окреслено існуючі проблеми концептуалізації понятійного поля ризикології, соціології ризику та соціальної екології. Окремий акцент зроблено на обґрунтуванні необхідності проведення регулярних та детальних соціологічних досліджень стосовно поточного та прогнозованого стану соціально-екологічної ситуації та різних аспектів впливу соціально-екологічних ризиків на суспільну життєдіяльність, адже на сучасному етапі розвитку суспільства дослідження екологічної проблематики має яскраво виражений соціологічний характер і повинно реалізовуватися за допомогою соціологічних методів. Акцент також зроблено на необхідності долучення фахівців-соціологів до участі в екологічних дослідженнях.

Ключові слова: соціальна екологія, соціальний ризик, соціально-екологічний ризик, сталий розвиток, принцип попередження, соціально-екологічне дослідження

Socio-ecological risks as a subject of sociological analysis

A.G. ZHERDETSKA

V. N. Karazin Kharkiv national university, Kharkiv, Ukraine,
E-mail: anastasia.zherdetskaya@gmail.com

Abstract

The article is devoted to the scientific field of social ecology as a branch of sociological knowledge. The essence of interconnection and mutual influence of social and natural areas in modern society as well as the characteristics of socio-ecological sphere in Ukraine and abroad and its key problems are examined.

The article focuses on the issue of socio-ecological risks in sociology. It presents the analysis of the existing definitions of «risk» in both foreign and domestic science and its classification, reveals the interrelation of the concepts of «risk», «social risk» and «socio-ecological risk». Furthermore, the article provides the classification of socio-ecological risks and outlines the current problems of conceptualizing the conceptual field of risk science, sociology of risk and social ecology.

A special emphasis is made on substantiating the need for regular and thorough sociological researches of the current and forecasted socio-ecological state and of the various aspects of the impact of socio-ecological risks on society's activity due to distinct sociological nature of the environmental problems studying in modern society which requires implementing sociological methods in environmental researches. An emphasis is also placed on the need for sociologists to take part in environmental researches.

Keywords: social ecology, social risk, socio-ecological risk, sustainable development, prevention principle, socio-ecological research

Постановка проблеми. Емпірично і науково визначено, що кількість і величина загроз, здатних прямо чи побічно позначитися на здоров'ї і добробуті людини, за останнє століття стрімко зросли. [10] У результаті своєї господарсько-економічної діяльності людина створила безліч серйозних проблем і загроз екології планети. Глобальне потепління, проблеми з озоновим шаром і магнітними полюсами, нестача ресурсів у результаті багатоміліардного і нераціонального їх використання – все це екологічні проблеми, породжені діяльністю суспільства, і тільки суспільство може їх вирішити, адже самі по собі вони не зникнуть. І в ході вирішення або навпаки – ігнорування цих соціально-екологічних проблем виникають нові суспільні процеси, рухи та соціальні практики, оскільки суспільство реагує на зміну поточної ситуації своєю власною зміною.

На сьогоднішній день ми можемо спостерігати чітку картину взаємовпливу соціального і природного – з одного боку, вплив людини на природу досяг небувалих масштабів, антропогенний фактор став ключовою силою формування характеристик навколишнього середовища, а з іншого – поточна екологічна ситуація є результатом людської діяльності та істотно впливає на формування загальної соціальної ситуації та окремих її проявів. А тому дослідження проблем, які, як раніше вважалося, належать до «суто екологічної» сфери сьогодні виявляється неможливим відірвано від соціальної реальності.

Ось чому сьогодні екологія і соціологія, об'єднавшись, породили нову галузь знання про розвиток і функціонування соціальних спільнот, соціальних структур та інститутів в умовах впливу на їх життєдіяльність екологічних факторів антропогенного характеру – соціально-екологію, а те, що вважалося до цього суто екологічними проблемами та ризиками, роз-

глядається зараз крізь призму суспільної життєдіяльності. Виникнення і розвиток соціальної екології є закономірним наслідком активного інтересу представників різних гуманітарних дисциплін (таких як соціологія, економіка, політологія, філософія та ін.) до проблеми взаємодії людини і навколишнього середовища. Показовим є той факт, що термін «соціальна екологія» з'явився не завдяки біологам чи екологам, а саме завдяки соціологам – американським дослідникам Р. Парку і Е. Берджесу. Вони розглядали соціально-історичний процес як динамічне підтримання рівноваги суспільства з навколишнім середовищем. Таким чином, центральною проблемою соціальної екології є проблема рівноваги і криз, а завдання соціальних екологів – дослідження причин порушення рівноваги та перспектив подальшого розвитку [8]. Соціальна екологія сьогодні – це галузь соціологічного знання, яка вивчає взаємодію і взаємозв'язки людського суспільства з природним середовищем.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед зарубіжних і вітчизняних авторів, що займалися соціально-екологічною проблематикою, необхідно відзначити А. Наесса, Р. Атфілда, А. Хоулі, У. Каттона, Р.Е. Данлопа, М. Букчина, Д. Марковича, В. Хьосле, О.Н. Яницького, І.А. Сосунову, Ф.І. Гіренка, В.П. Селедець, С.І. Коженкову, Г.О. Бачинського та ін. Соціологічні дослідження, присвячені різним аспектам соціально-екологічної ситуації та особливостям впливу екологічних проблем на суспільство, регулярно проводяться різними центрами вивчення соціальної екології в більшості розвинутих країн світу (New Compass (Норвегія), Ecologie Sociale (Франція), Social Ecology London (Великобританія), Soziale Okologie Frankfurt am Main (Німеччина), Institute of Social Ecology (Австрія), Фонд «Соціальна Екологія» (Росія) та ін.). Проте, на жаль, в Україні соціальна еко-

логія як напрям соціологічного знання не надто розвинена, ступінь розробленості соціально-екологічної проблематики у вітчизняній науці характеризується доволі обмеженим числом досліджень. Що ж стосується проблематики соціального ризику в цілому і соціально-екологічного зокрема, варто відзначити, що мова також йдеться про досить обмежену кількість фундаментальних досліджень. В основному, робота велася в рамках конкретних сфер суспільного життя: юриспруденції, медицини, психології, економіки, у сфері виробництва і управління, освіти і т. д. У числі вітчизняних і зарубіжних авторів, що активно займалися вивченням феномена ризику з соціологічної точки зору, можна назвати В. Волкова, В. Ядова, Є. Головаху, С. Красікова, О. Яницького, Ю. Плотинського, Ю. Привалова, А. Рогожина, Ю. Саєнко, І. Євдокімову, А. Альгіна, С. Нікітіна, Ю. Москальова, В. Павлову, К. Феофанова, Д. Картрайта, Д. Крістенсона, Н. Лумана, Е. Гідденса, У. Бека, Ф. Ронге, А. Стоунера та ін.

Мета дослідження. Вивчення проблем, пов'язаних з оцінкою наявних та можливих соціально-екологічних ризиків, зі сприйняттям цих ризиків населенням є необхідною умовою розвитку сучасного суспільства. При цьому вкрай важливим є розуміння того факту, що на сьогоднішній день екологічні проблеми та ризики не можуть розглядатися окремо від соціальної сфери, що на емпіричному рівні зумовлює необхідність долучення до екологічних досліджень, а від фундаментальної науки потребує чіткої концептуалізації соціально-екологічної сфери знання та її понятійного апарату. Метою цієї статті є розкриття суті поняття соціально-екологічного ризику, його співвідношення з поняттями ризику і соціального ризику.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблематики ризику мало велике значення для людського суспільства ледь не в усі часи його існування. В античній традиції ризик розглядається як явище, супутне будь-якій невизначеності в процесі прийняття рішення. У християнській культурі чітко визначеного поняття ризику не було, адже однією з ключових характеристик середньовічної християнської ідеології був провіденціалізм. Сам термін ризик почав активно вживатися на рубежі Середніх віків і Нового часу, що, ймовірно, було пов'язано з перевертанням у сфері морської торгівлі та виникненням уявлення про людину як про суб'єкта дії і прийняття рішень [3; 7].

XX століття істотно розширило предметну сферу ризику, включивши до неї застосування ядерної енергії, маніпулювання генами, поширення вірусу імунодефіциту і т. д. Саме в цей час усвідомлюється необхідність наукової рефлексії ризику, економічна та етична неможливість дії методом «спроб і помилок». У 70-і роки в США з'являються перші дослідження в галузі соціології та психології сприйняття і оцінки ризику. З деяким відставанням у часі, але більш

фундаментально, розробка цієї проблематики розпочинається в німецькомовній соціології. Однією з основних наукових передумов стає переконання у можливості «впливу на майбутнє» у бік зниження потенційних небезпек, постає питання управління ризиком [3].

Однозначного трактування поняття ризик не існує. Кожен учений, у кожній галузі науки, в кожному конкретному випадку пропонує своє визначення поняття ризик. Усе розмаїття трактувань поняття ризику у роботах вітчизняних та зарубіжних авторів можна звести в наступні три групи:

- ризик як специфічний процес вибору варіантів дії: вибір альтернатив у ситуації невизначеності; вибір дії з випадковим результатом; єдність обставин і індивідуально-групових переваг (критеріїв оцінки ситуації), на основі яких приймається оперативне рішення;

- ризик як безпосередня дія суб'єкта в обстановці невизначеності з надією на щасливий результат; образ дій за непевних умов, специфічна поведінка при наявності небезпеки, загрози;

- ризик як імовірність настання наслідків негативного характеру: можливість помилки чи неуспіху в ситуації з декількома альтернативами; збиток, пов'язаний з реалізацією рішення або через несприятливі фактори середовища; можливість настання небажаних наслідків (іх міра) в результаті дії випадкових факторів; подія, настання якої передбачає можливість будь-яких втрат.

Поєднання другого і третього підходів дозволяє розглядати ризик як дію, спрямовану на досягнення жаданої мети, процес якої пов'язаний із загрозою втрати, або як ситуативну характеристику діяльності, що включає невизначеність результату і несприятливі наслідки у випадку неуспіху [2]. Класифікація ризиків являє собою досить проблематичне завдання. Систематизація ризиків на підставі ознак і критеріїв, які б дозволили структурувати підмножини ризиків зазвичай ускладнюється тим, що ці самі ознаки й критерії суттєво різняться в залежності від сфери діяльності та точки зору конкретного автора.

Класифікація ризиків часто залежить від мети дослідження. Виділяють ризики за сферами їх прояву, за суб'єктно-об'єктними характеристиками, за умовами виникнення, за змістом, за можливими наслідками тощо. [2] Загалом усі ризики можна поділити на дві великі групи:

- природні – обумовлені змінами в навколишньому середовищі під впливом природних процесів і явищ. Це ризики, які існували завжди, незалежно від діяльності людини чи епохи;

- соціальні – обумовлені появою і розвитком ноосфери. Людська активність породила величезну кількість нових ризиків практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства, тож до цієї групи можна віднести усі загрози порушення нормального суспільного становища в цілому та

різних його галузей зокрема. Таким чином, соціальні ризики – це ризики соціального характеру; ймовірні небезпеки, загрози порушення нормального стану суспільства, які являють собою результат його функціонування.

Соціальні ризики мають різну природу та можуть виникати з різних причин (економічних, політичних, культурних тощо). Вони характеризуються тим, що з'являються як результат розвитку суспільства та супроводжують його існування і в їхній основі лежать саме базові суспільні відносини та громадські порядки. Ризик безробіття – типовий ризик соціального походження. Приклади інших соціальних ризиків – ризики бездомності, бідності, стандартизації споживання («масова культура»), соціальної дезінтеграції (опускання на «соціальне дно», люмпенізації). У формі всіх цих соціальних ризиків виявляються їх глибинні причини – явища та процеси, що протікають у соціумі й являють собою водночас і двигун прогресу суспільства, і важіль його гальмування.

Так само до соціальних ризиків сьогодні можна віднести і соціально-екологічні. Вони знаходяться на стику двох видів ризиків – природних і соціальних. Відмінність їх від природних полягає в тому, що перші існують самі по собі ще з самого початку історії планети, у той час як соціально-екологічні ризики є наслідком діяльності людини (кислотні дощі, наприклад, є результатом викидів в атмосферу відходів виробництва, а не первісною задумкою природи). Таким чином, соціально-екологічний ризик можна визначити як ймовірність настання події, викликаній негативним впливом людської діяльності, надзвичайними ситуаціями техногенного характеру, яка має несприятливі наслідки для природного та соціального середовища.

Соціально-екологічні ризики можна класифікувати, спираючись на базову класифікацію ризиків, за масштабом прояву, за ступенем допустимості, за прогнозованістю та можливістю запобігання, за ознаками локалізації несприятливих подій, джерел, причин, часу їх виникнення, характеру та експозиції наслідків, формами компенсації і т. д. [5] Найбільш загальною є класифікація соціально-екологічних ризиків виходячи з причин їх виникнення:

- ризики, пов'язані з настанням контрольованих негативних наслідків діяльності людей. До таких можна віднести:

- наслідки економічної діяльності (ризики стійких техногенних впливів) – ризики, пов'язані зі змінами навколишнього середовища в результаті фінансово-господарської діяльності (часті зсуви на місці вирубаних лісів, кислотні дощі, забруднення водойм, «парниковий ефект» тощо);

- наслідки політичної діяльності – обумовлені нерозумною, неадекватною державною та/або міжнародною політикою (наприклад, заподіяння шкоди природним заповідникам біля м. Сочі

через підготовку до Олімпійських ігор-2014);

- наслідки культурної діяльності – результат впливу соціокультурних процесів та явищ на екологічну ситуацію. Наприклад, проблема дефіциту природних ресурсів викликана не стільки обмеженістю ресурсів планети, скільки наявністю у суспільстві споживання тенденцією безперервного і постійного зростання, яка є значною мірою соціокультурним конструктом;

- ризики, пов'язані з настанням неконтрольованих негативних наслідків діяльності людей (ризики катастрофічних впливів) – пов'язані зі змінами навколишнього середовища в результаті техногенних катастроф, аварій, інцидентів (аварія нафтового танкера в океані або потягу, що перевозить токсичні речовини, вибух на виробництві, внаслідок якого стався викид сотень тонн отруйних відходів і т. ін.).

Вивчення проблем, пов'язаних з оцінкою соціально-екологічних ризиків, активно проводиться у ряді розвинених країн (США, Німеччина, Франція, Норвегія та ін.) вже протягом кількох десятиліть. Це пов'язано зі збільшенням кількості природних та антропогенних катастроф, що несуть серйозні наслідки для всіх сфер суспільної життєдіяльності, а передумовою їх виникнення є саме наявність у суспільстві соціально-екологічних ризиків.

На сьогоднішній день у суспільстві активно розвивається процес екологізації окремих наукових дисциплін, що супроводжується прискореним розвитком міждисциплінарних досліджень, а власне екологія, що вивчає механізми природної рівноваги, увійшла до числа пріоритетних за громадським призначенням наукових дисциплін.

У цьому зв'язку виникають деякі методологічні небезпеки, однією з яких є домінування природно-наукових підходів до вивчення проблем взаємодії суспільства і природи. Некритичне впровадження подібних підходів у сферу соціального знання ігнорує принципову відмінність між природною і соціальною дійсністю, сенс якої полягає в тому, що наслідок соціального феномена на відміну від фізичного визначається не тільки його причинами і емпіричним змістом, але й залежить також від суб'єктивної позиції членів суспільства щодо даного явища [6].

Невпинне зростання кількості населення та постійне нарощування масштабів світового виробництва стали головними чинниками, що призвели до різкого збільшення антропогенного навантаження на природу. Необхідність радикального перегляду суспільством стратегії власного розвитку почала розумітися лише після того, як процеси деградації біосфери під впливом людської діяльності почали призводити до яскраво виражених глобальних змін як природного, так і соціального середовища. Саме тому величезне значення для сучасного суспільства має формування чіткої стратегії та конкретних заходів щодо переходу до сталого розвитку, а та-

кож запропонований у Декларації ООН принцип попередження. Оскільки різного роду рішення в даній сфері приймаються в умовах неповної інформації, невизначеності при оцінці їх результатів, принцип попередження є вкрай доречним не тільки для запобігання екологічних катастроф, а по відношенню до найрізноманітніших галузей людської діяльності [11].

Людство повинно перейти від простої реакції на зміни, що вже відбулися, до прогнозів можливих катастрофічних ситуацій і здійснення превентивних заходів до їх недопущення. І навіть, якщо повної впевненості в можливості виникнення подібних ситуацій немає, відкладати прийняття запобіжних заходів ніяк не можна. В ідеалі необхідно виробляти систематизацію ризиків і їх джерел, а також прогнозувати реалізацію ризиків якомога раніше, не чекаючи наслідків впливу справдженного ризику на суспільство.

При цьому варто пам'ятати, що дослідження екологічної проблематики в сучасному суспільстві носить яскраво виражений соціологічний характер, адже реакцію соціальних спільнот на екологічні проблеми в сучасних умовах породжує не екологічна проблема як така, а, головним чином, її соціальні наслідки. При цьому і дії людей, спрямовані на вирішення цих екологічно обумовлених соціальних проблем і ліквідацію загроз рівню і якості життя, носять конкретний соціальний характер. Тож цілком закономірно, що вивчення поточної екологічної ситуації та соціально-екологічних проблем повинно реалізовуватися за допомогою соціологічних методів. Проведення соціологічних досліджень стосовно різних аспектів екологічної ситуації, об'єктивної гостроти наявних проблем, стану суспільної свідомості з питань екології, впливу екологічних проблем на суспільство тощо повинно бути детальним, якісним та регулярним, адже воно є невід'ємною умовою нормального функціонування сучасного суспільства.

Висновки. Дослідження проблематики ризику, соціального ризику та соціально-екологічного ризику як одного з різновидів соціального набуло особливої актуальності починаючи з ХХ сторіччя. Це означає, що вивчення ризику в цілому та його різновидів зокрема – досить молода галузь знання, яка ще тільки знаходиться в стадії становлення і розвитку. У цьому зв'язку виникає ряд проблем, таких, як відсутність чіткого загальноприйнятого визначення та класифікації, різниця наукових підходів до дослід-

ження проблематики ризику й багато інших. Існує декілька різних підходів до визначення поняття ризику, які розглядають цей феномен або як процес вибору варіантів дії у ситуації невизначеності, або як дію навання у сподіванні на щасливий результат або як імовірність настання небажаних наслідків. Таким чином, ризик можна охарактеризувати як дію, спрямовану на досягнення мети та пов'язану з загрозою втрати або як характеристику діяльності, що включає невизначеність кінцевого результату та настання негативних наслідків у випадку провалу.

Усі ризики можна поділити на дві групи: природні ризики (пов'язані зі змінами у навколишньому середовищі під впливом природних процесів і явищ, незалежно від діяльності людини) та соціальні (ризики порушення нормального стану суспільства в цілому або окремих сфер його життєдіяльності внаслідок людської активності). До останніх також належать і соціально-екологічні ризики – ймовірність настання несприятливої для природного та соціального середовища події, викликані негативним впливом людської діяльності, надзвичайними ситуаціями техногенного характеру.

В залежності від причини виникнення, соціально-екологічні ризики також можна поділити на дві групи: ризики, що пов'язані з настанням контрольованих негативних наслідків діяльності людей (економічної, політичної культурної тощо), та ризики, пов'язані з настанням неконтрольованих негативних наслідків діяльності людей (ризики катастрофічних впливів). Контролювання власної фінансово-господарської діяльності, попередження екологічних криз і катастроф та дослідження поточної екологічної ситуації в суспільстві є необхідною умовою його нормального функціонування і повинне бути невід'ємною частиною його розвитку. А беручи до уваги той факт, що дослідження екологічної проблематики в сучасному суспільстві має соціологічну специфіку, варто відзначити важливість розробки фундаментальної теорії та необхідність залучення фахівців-соціологів до досліджень поточної екологічної ситуації та прогнозування можливих соціально-екологічних проблем. Предметом конкретного соціально-екологічного дослідження можуть бути різні аспекти екологічної ситуації, ступінь соціально-екологічної напруженості, особливості впливу екологічних проблем на суспільну свідомість та різні сфери життєдіяльності суспільства і т. ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. География, общество, окружающая среда: в 4 т. – Т. 4. Природно-антропогенные процессы и экологический риск [Текст] / гл. ред. Н.С. Касимов. – М.: изд.дом «Городец», 2004. – 616 с.
2. Зубков В.И. Риск как предмет социологического анализа [Текст] / В.И. Зубков // Социологические исследования. – 1999. – № 4. – С. 3-9.
3. Никитин С.М. Социологическая теория риска в поисках предмета [Электронный ресурс] / С.М. Никитин, К.Л. Феофанов // Общественные науки и современность. – 1992. – № 4. – С. 45-47. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/data/223/712/1231/020.NIKITIN.pdf> - Название с экрана.

4. Осипов В.И. Управление природными рисками [Текст] / В.И. Осипов // Вестник РАН. – 2002. – № 8. – С. 678-687.
5. Половян Н.С. Классификация и оценка экологических рисков [Электронный ресурс] / Н.С. Половян // Вісник Донецького національного університету. Сер. В: Економіка і право. – 2009. – № 4. – С. 409-414. – Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/64/9112-klassifikaciya-i-ocenka-ekologicheskix-riskov.html> – Назва з екрана.
6. Сосунова И.А. Социально-экологическая напряженность: методология и методика оценки [Электронный ресурс] / И.А. Сосунова // Экоциология. – 2005. – № 3. – С. 94-104. – Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru/data/289/924/1219/010_sosunova.pdf – Название с экрана.
7. Тарасюк І.В. Проблеми ризику в професійній діяльності оперативних працівників ОВС [Електронний ресурс] / І.В. Тарасюк // Право і суспільство. – 2012. – № 5. – С. 157-160. – Режим доступу: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/5_2012/32.pdf – Назва з екрана.
8. Яо Л.М. Социальная экология: учебное пособие [Электронный ресурс] / Л.М. Яо, 2007. – 280 с. – Режим доступа: <http://ekolog.org/books/9/> – Название с экрана.
9. Bookchin M. What Is Social Ecology? [Text] / M. Bookchin // Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology / ed. by M.E. Zimmerman. – N.J.: Prentice Hall, 1993. – pp. 436-454
10. Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Electronic resource] / ed. by The Core Writing Team, R.K. Pachauri, L.A. Meyer. – IPCC, Geneva, Switzerland, 2015. – 151 p. – Regime to access: http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar5/syr/SYR_AR5_FINAL_full_wcover.pdf – Title from screen.
11. Rio Declaration on Environment and Development: A Report of the United Nations Conference on Environment and Development, 3-14 June 1992, Rio de Janeiro [Electronic resource] // United Nations. – N.Y., 1993. – 6 p. – Regime to access: <http://www.jus.uio.no/lm/environmental.development.rio.declaration.1992/portrait.a4.pdf> – Title from screen.

Стаття надійшла до редакції 30.06.2015

REFERENCES:

1. Geografia, obschestvo, okruzhayschaya sreda: v 4 t. Tom 4: Prirodno-antropogenniye protsesi i ekologicheskiy risk (Geography, Society, Environment in 4 vol. Volume 4: Natural and Anthropogenic Processes and Ecological Risk), edited by N.S. Kasimov. Moscow, 2004, 616 p.
2. Zubkov V.I. Risk kak predmet sociologicheskogo analiza (Risk As a Subject of Sociological Analysis). *Sociologicheskie issledovaniya*. 1999, no. 4, pp. 3-9
3. Nikitin S.M., Feofanov K.L. Sociologicheskaya teoriya riska: v poiskah predmeta (Sociological Risk Theory: Searching for a Subject). *Obschestvennye nauki i sovremennost*, 1992, no. 4, pp. 45-47. Regime to access: <http://ecsocman.hse.ru/data/223/712/1231/020.NIKITIN.pdf>
4. Osipov V.I. Upravlenie prirodnimi riskami (The Management of Environmental Risks). *Vestnik RAN*, 2002, no. 8, pp. 678-687
5. Polovyan N.S. Klassifikatsiya i otsenka ekologicheskikh riskov (Classification and Evaluation of Ecological Risks). *Vistnyk Donetckogo natsionalnogo universitetu*, 2009, no.4, pp. 409-414. Regime to access: <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/64/9112-klassifikaciya-i-ocenka-ekologicheskix-riskov.html>
6. Sosunova I.A. Socialno-ecologichaskaya napryazhennost: metodologiya i metodika otsenki (Social and Environmental Tension: Methodology and Assessment Methodology). *Ecosociologiya*, 2005, no.3, pp. 94-104. Regime to access: http://ecsocman.hse.ru/data/289/924/1219/010_sosunova.pdf
7. Tarasyuk I.V. Problemy ryzyku v profesyyniy diyalnosti operatyvnykh pratsivnykh OVS (The Problems of Risk in Professional Activity of Operational Police Officers). *Pravo i suspilstvo*, 2012, no.5, pp. 157-160. Regime to access: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/5_2012/32.pdf
8. Yao L.M. Socialnaya ecologiya: ychebnoe posobie (Social Ecology: Tutorial). 2007, 280p. Regime to access: : <http://ekolog.org/books/9/>
9. Bookchin M. What Is Social Ecology? Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology. – NJ: Prentice Hall, 1993, pp. 436-454.
10. Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate. – IPCC, Geneva, Switzerland, 2015, 151 p. – Regime to access: http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar5/syr/SYR_AR5_FINAL_full_wcover.pdf
11. Rio Declaration on Environment and Development: A Report of the United Nations Conference on Environment and Development, 3-14 June 1992, Rio de Janeiro. – United Nations, NY, 1993, 6 p. – Regime to access: <http://www.jus.uio.no/lm/environmental.development.rio.declaration.1992/portrait.a4.pdf>

Жердецька Анастасія Георгіївна – аспірант
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Адреса: 61022, м. Харків, Майдан Свободи, 4
E-mail: anastasia.zherdetskaya@gmail.com

Zherdetska Anastasiia Georgiivna – postgraduate
V. N. Karazin Kharkiv national university
Address: 4, Maidan Svobody, Kharkiv, 61022, Ukraine
E-mail: anastasia.zherdetskaya@gmail.com